

Honneth – anerkendelse og tingsliggørelse

Medaljen har både en forside og en bagside!

Af Britta Nørgaard

Gennem de små 10 år, der nu er gået, siden Honneth-receptionen i Danmark for alvor tog fat med oversættelsen af en række essays under redaktion af Rasmus Willig med titlen "Behovet for anerkendelse", har rigtig mange taget begrebet *anerkendelse* til sig. Og det er naturligvis ikke alene i en tradition, som hidrører fra Axel Honneths socialfilosofiske teorier om anerkendelse, men både fra en filosofisk retning med agtelse og anerkendelse hos ældre filosoffer som hhv. Kant, Fichte og Hegel, fra en politisk side med f.eks. Charles Taylor og også fra en mere psykologisk retning repræsenteret af bl.a. den norske Anne-Lise Løvlie-Schibbye. Men også en helt anden tradition, som hidrører fra begrebet "appreciative inquiry" har betydet, at begrebet anerkendelse i dag indgår i vort hverdagsprog og i f.eks. værdigrundlag og målformuleringer for utallige pædagogiske tilbud, ligesom det også hyppigt dukker op i management- og ledelsessammenhænge. Begrebet *anerkendende* bruges i så mange forbindelser, at det kan synes påkrævet at kigge anvendelsen lidt efter i sømmene på linje med andre meget anvendte begreber med rødder i filosofiske begreber. Som eksempler kan nævnes pligt og ansvar. Her vil begrebet *anerkendelse* i forskellige former være i fokus.

Hensigten med denne artikel er dog ikke en sammenligning mellem forskellige tilgange til begrebet anerkendelse, men mere en introduktion til det arbejde, som Honneth i de senere år har lagt i sine analyser af begrebet, og som jeg mener, kan bidrage til en mere nuanceret og bevidst anvendelse af anerkendelse. Jeg håber således at kunne bidrage til en diskussion af begrebet, ikke blot på det pædagogiske felt, men også i andre kontekster. Min tilgang og min fremstilling kan ses som dels hermeneutisk, dels fænomenologisk - på linje med Honneths egen tilgang. Sammen med litteraturanalyse trækker jeg bl.a. på et empirisk arbejde med voksne med intellektuelle funktionsnedsættelser. Denne baggrund udgør ikke blot en livsverdensforankring i fænomenologisk forstand; jeg forsøger

på denne baggrund at anskueliggøre konkrete sagsforhold og skabe et bindeled mellem teori og praksis.

Centrale teoretiske begreber ift. det borgerrettede professionelle arbejde

Når jeg i det følgende bevæger mig ind på det professionelle felt, som bl.a. befolkes af pædagoger, vil jeg foretage to valg. Det meget anvendte begreb de velfærdsprofessionelle, som ofte anvendes om pædagoger, sygeplejersker, socialrådgivere o.a., vil ikke blive anvendt her, idet begrebet velfærd for mig i dag har mistet en stor del af den værdi, det tidligere har haft. Det har mange grunde, og nogle af dem vil blive berørt i artiklen, men at den danske velfærdstænkning er under pres og under forandring synes uomgængeligt, og ændringerne kan måske også betyde noget for begrebet anerkendelse.

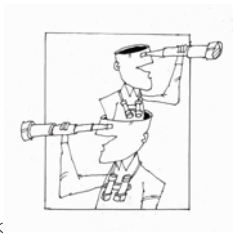
Jeg vælger derfor at omtale disse professionelle som aktive i det borgerrettede professionelle arbejde. Man er borger, hvad enten man er barn i skolen, patient, ældre i plejeboligen eller et menneske med funktionsnedsættelse.

Jeg fravælger desuden bindestregs-pædagogik-begrebet. Om et pædagogisk professionelt arbejde skal kategoriseres som almen-, special- eller socialpædagogik fører ofte til en drøftelse af målgruppekarakteristika, som efter min opfattelse er ude af trit med en inklusions- og en anerkendelsestilgang. Man arbejder med mennesket, og man må være sig bevidst at se mennesket frem for kategori eller diagnose, også selv om man har specifikke omsorgs- og plejereleterede opgaver, der rækker ud over det pædagogiske.

Anerkendelse – kort – og hvordan er begrebet anvendt eller "misbrugt"?

Indledningsvist vil jeg ganske kort gøre rede for anerkendelse, som den fremstår hos Honneth. For uddybning se evt. min artikel "Axel Honneth - en teori om anerkendelse" i Tidsskrift for Socialpædagogik, nr. 16 fra 2005¹.

Honneth opstiller med inspiration fra Hegel tre sfærer med hver sin anerkendelsesform. I familien eller den private sfære baseres anerkendelsen affektivt, og gennem anerkendelsesformen kærlighed dannes fundamentet for at indgå i et hvilket som

helst intersubjektivt forhold. Denne anerkendelsesform ses ofte i symmetriske former i f.eks. familien, og hvis f.eks. barnet oplever denne anerkendelse i form af den (ubetingede) kærlighed, når forældrene anerkender det i sin unikhed, vil det kunne udvikle selvtillid.

I den retslige sfære mødes vi - ideelt set - som borgere med rettigheder som alle andre. Der kan være tale om dels politiske deltagerrettigheder, dels sociale velfærdsrettigheder, men også en anerkendelse af borgeren som moralsk kapabel borger med juridiske rettigheder som alle andre. Oplever vi denne form for anerkendelse, udvikler vi selvagtelse.

I den solidariske sfære mødes vi med social solidaritet og anerkendes for det helt særlige, som vi tilfører fællesskabet eller samfundet. På denne baggrund udvikler vi selv værdsættelse.

Ingen af anerkendelsesformerne må anses for statiske. F.eks. vil man i forhold til den retslige sfære se en øget rettighedstilskrivning gennem f.eks. lovgivning vedr. ægteskaber mellem to af samme køn, og FN's Handicapkonvention kan ses som udtryk for det samme. Også den private sfære ser Honneth som ganske foranderlig og kulturelt påvirkelig. I hans store samtidsanalyse *Das Recht auf Freiheit* udviser han således stor tiltro til den moderne families funktion som sammenhængskraft. Den solidariske sfære forandrer sig også, og Honneth påpeger behovet for en diskussion af, hvad vi skal kunne præstere for at blive anerkendt. Skal man kunne være produktiv og nyttig til samfundets bedste for at kunne få anerkendelse? Har vi brug for et mere nuanceret begreb om arbejde?

Honneth efterprøver sine teoriers gyldighed ved empirisk at efterspore, hvordan oplevelsen af manglende anerkendelse opleves. Disse krænkelser ser han i forhold til de tre sfærer, og i den private sfære kan det handle om vold, tilsidesættelse af fysisk og psykisk integritet. Reaktionen kan være en oplevelse af psykisk død og skam. I den retslige sfære ses forskellige diskriminationsformer og tilsidesættelse af rettigheder. Her kan man se oplevelse af social død og tab af selvagtelse. I den solidariske sfære kan man se krænkelser i form af stigmatisering af f.eks. uarbejdsdygtige, og oplevelse af mangel på værdi - måske pga. manglende kompetencer - så man mister sit selv værd.

Honneth påpeger, at det er forskelligt, hvem der oplever manglende anerkendelse. Han mener, det vil være socialt udsatte grupper, som hyppigst oplever krænkelse. Og socialt udsat kan man være på forskellig vis. Da Axel Honneth fyldte tres, skrev filosofen Jürgen Habermas: "Honneths egentlige interesse retter sig imod at skærpe blikket for de normaliserede og stumme patologier, hvis rødder rækker ind i den sårede integritet blandt grupper og enkeltpersoner fra mere upåfaldende lag." (Habermas, 2009).

Oplevelser forbundet med mangel på anerkendelse forbindes her med såret integritet. Samtidig gøres der opmærksom på, at nogle af de patologier, vi i dag møder, kan synes så almindelige, at vi anser dem for "normale", og samtidig er de måske stumme. Stresssymptomer og depressive tilstande kan ses som eksempler herpå (Honneth, 2005).

Anerkendelse - slet ikke så ligetil endda

Selv om begrebet anerkendelse synes at indgå i et nutidigt begrebsapparat, som man måske ikke stiller spørgsmålstegn ved, så mener jeg dog, der er behov for at påpege et par - måske - uklare elementer i Honneths teori om anerkendelse, inden jeg går videre. Det kan for det første være svært helt at vide, hvordan man kan omsætte Honneths ideer om anerkendelse i den solidariske sfære. Vi forbinder normalt det at blive anerkendt for det helt særlige, vi kan tilføre fællesskabet og samfundet, med lønarbejde. Her vil Honneth og flere med ham igangsætte en udvidelse af dette præstationsbegreb, og det skal også være muligt at opnå anerkendelse uden en egentlig ydelse eller præstation på forhånd. I det følgende diskuteres flere af de præciseringer, som Honneth selv anfører til sine teoretiske begreber, men stadig kan det synes uklart, hvordan vi får en mere nuanceret diskussion om begrebet arbejde i et meget præstationsorienteret samfund. Måske giver følgende citat af samfundskritikeren John Ruskin (1819 - 1900) et lille signal herom: "Den højeste løn for vore bestræbelser er ikke det, vi får for det, men det, som vi bliver gennem dem.". Det at være aktiv, bidrage, deltage er så væsentlige elementer for vores identitet, at vi må opfatte arbejde som et vidtfavnende begreb.

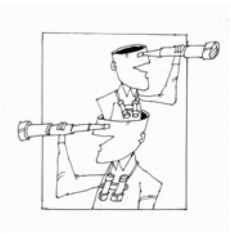
Tidsskrift for Socialpædagogik www.socialpaedagogik.dk

For det andet kan det være svært at vide præcist, hvordan anerkendelse reelt ser ud. Honneth beskriver selv de æstetiske udtryk i form af både kropssprog, gestik og mimik, og alligevel mener han, at det først og fremmest er modtageren, der vil kunne afgøre, om vedkommende er mødt med anerkendelse. Denne dimension overses efter min opfattelse – også i pædagogiske og undervisningsmæssige sammenhænge. Der foretages måske tilfredshedsundersøgelser, men vi har ikke en tradition for at undersøge, om man føler sig anerkendt. Dette til trods for, at en krænkelse eller mangel på anerkendelse kan have vidtrækkende følger.

Endelig kan det være svært så at sige at "vriste" overbliksskabende meninger ud af teoretiske diskussioner, som følger et så hyppigt anvendt begreb som anerkendelse. Som eksempel herpå kan nævnes det begreb om tingsliggørelse, som jeg senere vender tilbage til. Her bygger Honneth ganske indforstået på en række tidligere teoretikere, fordi han anser deres begreber for at være velkendte. Når han dernæst modstiller det positivt ladede anerkendelse med det negativt ladede tingsliggørelse, så er der naturligvis stemmer i anmeldelser og den videre debat, der anklager ham for at være socialromantiker.

De sidste to kritikpunkter, kan måske sammenfattes lidt ved også at tydeliggøre, at Honneth mener, anerkendelse er en vedvarende proces. Vi må hele tiden – performativt – gentage anerkendelsen, for den må ikke fastfryse nogen i en bestemt opfattelse. En vis stabilitet, men ikke "fixering" af det selvforhold, der følger anerkendelsen, er nødvendig. Det er disse vedvarende anerkendelses-handlinger, som sikrer, at anerkendelse er med til at konstituere en social struktur i de mellem menneskelige forhold.

Jeg skriver her anerkendelseshandlinger og anerkendelse, og det skal ses som en præcisering af, at der i begrebet anerkendelse indgår flere elementer. Man anerkender noget eller nogen som noget eller nogen. Det vil sige, at anerkendelse er en flerleddet størrelse. Dette må tages i betragtning, og dermed er det heller ikke så enkelt som blot at sige: "Jeg arbejder anerkendende" eller "jeg har anerkendt ham".

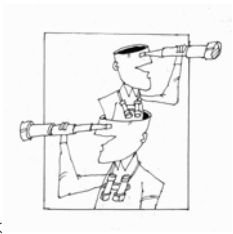

Kan anerkendelse også opfattes som en ideologi?

Anerkendelse som ideologi hedder en artikel, som Honneth har udgivet i antologien *Das Ich im Wir* (2010). Heri diskuterer han en række af de mere uheldige aspekter af den hyppige anvendelse af begrebet anerkendelse. Anerkendelse kan optræde som et middel til beherskelse, og det kan virke som understøttelse af konformitet. Når man oplever, at man får en vis anerkendelse for f.eks. ens virke, kan dette have en tilpasningsfunktion, og man stiller sig måske tilfreds med den position, som man qua anerkendelse tildes. Samtidig kan man bekræfte eksisterende magtforhold. Honneth giver eksempler herpå, når han f.eks. beskriver kvindens status som husmor, som i offentlig omtale gennem mange år tildelte den dygtige husmor en anerkendelsesværdig plads, som hun så kunne finde sig til rette i. Tilsvarende med soldater, som gennem en offentlig heldediskurs kunne se sig selv i en anerkendelsesværdig position. Og som et meget nutidigt eksempel beskriver Honneth, hvordan en ny arbejdstageridentitet udvikles, hvor man selv planlægger og "ejer"/har projekter, og hvor det gælder om at motivere og realisere sig selv. Måske kan disse eksempler ses i en tilpasningssammenhæng, men måske har husmoderen, soldaten eller arbejdstageren også reelt følt sig anerkendt, eller måske har der ikke været andet valg.

Anerkendelse må ses i en kontekst. Når man udefra vurderer husmoderen, soldaten eller arbejdstageren, må man medtænke tiden, siger Honneth. Anerkendelsen må kunne ses som tidssvarende. Mange kvinder vil i dag nok ikke synes om en offentlig anerkendelse af deres husmoderfærdigheder. De vil gerne anerkendes for noget andet. Det samme kunne gælde for soldaten, men der er endnu en faktor at tage højde for, når man skal se på anerkendelsen. Nemlig den enkeltes oplevelse af troværdigheden eller rimeligheden i anerkendelsen. Honneth peger på, at mangel på anerkendelse og eventuel krænkelse ofte udspiller sig uden for offentlighedens søgelys eller i kontekster, hvortil vi ikke har umiddelbar adgang. Dette vil mange professionelle i det borgerrettede arbejde sikkert kunne nikke genkendende til.

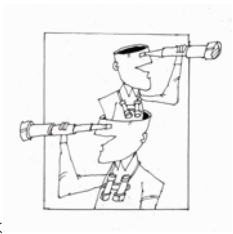
Hvem afgør, om man føler sig anerkendt og med rette? Det vil primært være den enkelte selv, som kan besvare dette. I den forbindelse er det væsentligt at se anerkendelse som

noget, der både kan betragtes attributivt og receptivt. Med attributivt mener Honneth noget produktivt, noget konstituerende, så når vi anerkender en for f.eks. at være kreativ, så handler det måske om en egenskab, som næsten først realiseres som hørende til personen gennem anerkendelsen. Den receptive funktion er mere passiv og måske mere bekræftende, og her vil den enkelte kunne tænke, at anerkendelsen er mere eller mindre passende og legitim. For den attributive anerkendelse risikeres en blot og bar ydre tilskrivning, som måske ligner ros, og som rummer en yderligere fare i at være meget "fastholdende" i sin tildeling af egenskaber. Man risikerer at holde nogen fast i en identitet, som måske nærmere skal opfattes mere processuelt. For den receptive form for anerkendelses vedkommende må man iflg. Honneth både kunne motivere og artikulere anerkendelsen af f.eks. specifikke egenskaber. Den, som anerkendelsen retter sig imod, skal opleve en vis troværdighed og motiveret begrundelse fra den, som man anerkendes af.

Alene i vores betegnelse eller navngivning af grupper med særlige behov ligger en første form for anerkendelse. Men ofte overser vi måske et "indre" perspektiv. Får alle grupper en stemme? Når f.eks. ULF fortsætter med at hedde, som de gør, så er det fordi de selv siger, jamen, udviklingshæmmede, det er jo det, vi er. Det officielle begreb om f.eks. unge med særlige behov rummer ikke meget information. Det "indre" perspektiv kan man få frem på forskellig vis. Bl.a. ved at vælge metoder, der lader de implicerede selv komme til orde. Internationalt optræder begrebet "disability studies", hvor mennesker med handicap selv kommer til orde som forskere og medforskere, og de siger "nothing about us without us". Denne udvikling kan ses som en reaktion på, at forskellige grupper oplever, at forskning anlægger et udefra-perspektiv, som ofte gør de implicerede til objekter.

Anerkendelse kan på sin vis rumme et paradoks, idet en anerkendelse af f.eks. mennesker med handicap, hvor de anerkendes i deres anderledeshed, uden at hænge fast i diagnoser og måske med let eufemistiske betegnelser, kunne resultere i manglende tildeling af rettigheder. Hvis man f.eks. ikke tildeles en diagnose, tilskrives man måske heller ikke tilsvarende rettigheder. Lov om Social Service rummer en række uklarheder, og

hvem er f.eks. Unge med Særlige Behov? Det, der oprindeligt kan være tænkt som en mere anerkendende betegnelse, kan ende med at være en ulempe.

Endelig stiller Honneth i den omtalte artikel spørgsmålet, om vi rent institutionelt råder over anerkendelsesformer, som er tidssvarende. Hvis vi f.eks. på den ene side via FN's Handicapkonvention anerkender mennesker med handicap, og der ved de Olympiske Lege i London 2013 for første gang har været en vis offentlig bevågenhed i forhold til de Para-Olympiske Lege, så kan spørgsmålet om anerkendelsens institutionelle forankring se mere tvivlsom ud, når man efterfølgende undersøger de muligheder for at udøve sport, som mange mennesker med handicap reelt har i hverdagen og for det store flertals vedkommende. En anden bekymring kan være, om det reelt drejer sig om anerkendelse af mennesker med handicap og deres kunnen, eller nærmere anerkendelse af teknologistøttede sportsudøvere, hvor der kan være tvivl om det tredje led i anerkendelsesbehandlingen. Er det menneskets præstation eller teknologiens?

Diskussionen om kirkens rolle i forbindelse med vielse af homoseksuelle kan ses som et eksempel på, at samfundets institutioner kan have svært ved at udvikle sig i trit med nyere anerkendelsesstrukturer og aktuel rettighedstilskrivning.

Og de former for anerkendelse, som vi traditionelt har benyttet os af som f.eks. markering af jubilæer, eksamenspapirer, udnævnelser, tildeling af medaljer og ordener – ja, de mister i betydning i takt med, at arbejdsmarkedet ændrer sig; status er blevet en mere fleksibel størrelse, og generelt er man måske ikke helt overbevist om f.eks. motivationen for deltagelse i krige. På den måde mangler vi institutionelt mere overbevisende anerkendelsesstrukturer, mener Honneth.

Når det gælder nye arbejdstageridentiteter, så vil krav om at kunne motivere sig selv, leve med det mere usikre, at kunne promovere sig selv også stille krav til den enkelte. Heri kan ligge en risiko for en instrumentalisering af forholdet til en selv. F.eks. kan man iflg. Honneth tage en ansættelsessamtale, hvor man lægger vægt på, hvad man kan præstere i fremtiden, og hvor ens tidligere erfaringer og kvalifikationer ikke tæller.

Det samme kan måske siges ift. det pres, der lægges på unge for hurtigt at komme gennem uddannelsessystemet. Kun gennem opnåelse af ECTS og bestemte grader kan

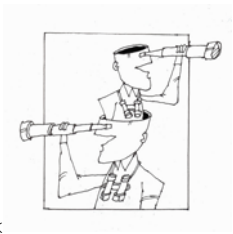
man opnå anerkendelse. Men her er anerkendelsen måske mest knyttet til ydre forhold som antal ECTS og eksamensbeviser. Hvis man forestiller sig unge gå andre veje for at kunne vise, at de kan bidrage med noget helt særligt i den solidariske sfære, så har samfundet ikke sikret en institutionel anerkendelse af den unges kvalifikationer. Blot diskussionen om vanskeligheder forbundet med merit for studier i forbindelse med udenlandsophold indikerer dette.

Overfører man nogle af disse overvejelser til mennesker med forskellige handicap, så er det ligeledes tydeligt, at vi som samfund kan have svært ved at anerkende alternative kvalifikationer og læringsmuligheder.

Selv om der i 2007 kom en lov om særligt tilrettelagt uddannelse for unge med særlige behov, som skal sikre, at unge, som ikke - selv med socialpædagogisk støtte - kan tage nogen almindelig uddannelse, skal have tilbudt et individuelt tilrettelagt uddannelsesforløb inden det 25. år, så sker der imidlertid det, at disse unge, som på mange måder i forvejen er anderledes stillet, møder to særlige forhold. Netop *de* skal visiteres til uddannelsen, og de kan ikke få SU. Det betyder, at en mulig måde at finansiere uddannelsen på kan være at udnytte en børneopsparing, som måske kunne have været tiltænkt andre formål. Før en eventuel sådan er udnyttet, vil man nemlig ikke kunne modtage anden økonomisk støtte. For mig at se betyder det, at samfundet her bidrager til to former for krænkelse eller mangel på anerkendelse. Nemlig både en retslig anerkendelse, når de unge med særlige behov ikke tildeles samme rettigheder som alle andre, og en mangel på anerkendelse af, at de trods alternative muligheder, også bidrager med noget særligt og derfor skulle anerkendes i den solidariske sfære.

Anerkendelsesglemsomhed og tingsliggørelse

Honneth mener, der er tendenser i vores samfund, der tyder på, at vi udvikler en vis anerkendelsesglemsomhed. Det at forholde sig til det andet menneske kræver noget af den enkelte. Her understreger han selv nogle af de associationer, som selve ordet anerkendelse medfører, og som måske kan have forstyrrende konsekvenser for anvendelsen af begrebet. Anerkendelse kan handle om det positive, som også ligger i ordet agtelse; det kan handle om noget mere erkendelsesmæssigt, epistemologisk - at vi

ser tingene, og det kan handle om at forsyne noget eller nogen med et positivt prædikat. Men når det gælder agtelsesdimensionen, så kræver det, at du forholder dig til det andet menneske i dets anderledeshed.

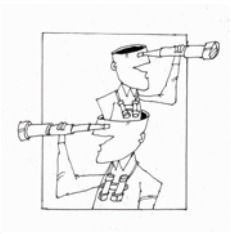
At se den anden på denne måde er krævende på flere måder. At møde den anden uden forbehold og uden fordomme er i sig selv vanskeligt. Det kræver dels, at du kender dig selv, men ikke har brug for at bruge dig selv som målestok eller referenceramme, dels at du er parat til at lade erkendelsen af den anden være en åben proces. Man kan nemlig aldrig en gang for alle se den anden i sin anderledeshed. Der er altid mere end det, man umiddelbart ser, eller andet end den position, som den anden i øjeblikket indtager. Man kan derfor heller ikke bare se den anden som f.eks. en diagnose.

Men når man f.eks. som professionel, pædagog f.eks., underlægges bestemte administrative procedurer o.l., så vil man kunne stå i situationer, hvor det bliver enten diagnoser eller procedurer, der påvirker og til dels bestemmer ens betragtningsmåde og ikke den anerkendelse, som har moralske dimensioner. Anerkendelsesglemsomhed, eller som Honneth andetsteds betegner det, opmærksomhedsreduktion, kan således både have individuelle som strukturelle dimensioner.

At anerkendelse således er tæt forbundet med en moralsk grundholdning må man efter min opfattelse også tage højde for, når man uddanner til netop de borgerrettede professioner. At indgå i disse professioner kræver både en fagspecifik og en mere personlig båret refleksion, som handler om anerkendelses- og opmærksomhedsparathed til i situationen momentant at se bort fra sig selv. Honneth er, som det tydeligt er fremgået i arbejdet med sfærebegrebet, inspireret af Hegel. Han anvender bl.a. et citat fra Hegel, som siger, at anerkendelse er den gensidige indskrænkelse af ens eget egocentriske begær til fordel for den anden, som netop nu står over for dig (Honneth, 2010, s. 32).

Tingsliggørende strukturer

Honneth forsøger at nybestemme begrebet tingsliggørelse. Dette sker bl.a. i "Verdinglichung. Eine anerkennungstheoretische Studie" fra 2005. Her forsøger han i en diskussion med bl.a. Georg Lukács (fra den tidlige Frankfurterskole) og John Dewey (amerikansk filosof og pædagogisk tænkner) at

indkredse en oprindelig praksis, hvor mennesket var involveret og deltagende i sin omverden på en nærmest eksistentiel facon. Og spørgsmålet er, om en tendens til at tænke dualistisk og tænke i subjekt-objekt-forhold på nogen måde kan mindskes, hvis det er denne tendens, der er medvirkende til generelt at danne tingsliggende strukturer. I den forbindelse siger Honneth, at det er nødvendigt at inddrage vore egne erfaringer med anerkendelse og interaktion generelt. Herigennem skulle vi gerne have udviklet en følsomhed over for den konkrete anden, så vi opfatter denne anden som den særlige og konkrete anden. Her trækker Honneth på inspiration fra Dewey i en opfattelse af, at vi som handlende væsener først og fremmest er relateret til verden med eksistentiel distanceløshed og engagement, når han siger, at en anerkendende holdning er ganske enkelt udtryk for den værdighed, som ligger i den kvalitative betydning, som andre personer eller ting rummer for fuldbyrdelsen af vores eksistens.

Man kan sige, at der i Honneths forsøg på at nybestemme tingsliggørelsen også ligger et forsøg på at komme ud over subjekt-objekt-tænkningen, hvilket ikke er let, når man ser på generelle træk ved vores samfund.

Honneth peger på flere træk, der trækker i den "forkerte" retning. Bl.a. peger han på, at vi ser en selv-tingsliggørelse, som måske hænger sammen med en ny arbejdstageridentitet, og han peger på et behov for også at tænke naturetikken ind i en sådan nybestemmelse af tingsliggørelsen.

Sammen med Martin Hartmann skriver Honneth artiklen: "*Paradoxes of Capitalism*", som kan ses som en aktualiseret kommentar til Honneths egen bog *Befreiung aus der Mündigkeit. Paradoxien des gegenwärtigen Kapitalismus*. Der peges på, at nutidens samfund udviser træk, der underminerer solidaritet og uafhængighed. Der stilles en række krav til det enkelte menneske om at være autonom, autentisk, evaluerende, præsterende, god til intime relationer, og det moderne menneske vurderes som værdifuldt og anerkendelsesværdigt, hvis og når det hurtigt kan omstille sig til nye projekter og dermed fleksibilitet, personligt engagement og gerne netværk.

Hvis man så hører til en befolkningsgruppe, som generelt har svært ved at leve op til samfundets præstationskrav, eller i en periode *ikke* kan leve op til sådanne krav, hvordan

er man så stillet? Man lever måske med en intellektuel funktionsnedsættelse, og her kan man have svært ved at matche en række af ovenstående krav. Måske kan man ikke opfylde de krav, som i dag er en del af et organiseret arbejde. Og selv om der så på den ene side ses en udvidet rettighedstilskrivelse gennem FN's handicapkonvention, så optræder paradokset, når selvsamme mennesker på den anden side udsættes for beskæring af sociale rettigheder samt moraliserende og paternaliserende tiltag i forhold til berettigede velfærdsydelse. At blive en brik i spillet om beskæftigelse og dermed mulig anerkendelse vil være en erfaring, som hyppigt findes hos ”grupper og enkeltpersoner fra mere upåfaldende lag”, som det hed i Habermas-citatet til Honneths fødselsdag (Honneth, 2005).

Honneths refleksioner som korrektur til Gadamer?

Jeg har i artiklen henvist til de professioner, som arbejder borgerrettet, og der har gennem mange år været meget fokus på evnen til at reflektere som en væsentlig del af fagligheden og udviklingen heraf. Honneth indgår her i en diskussion med en af de teoretikere, som vi traditionelt omtaler som central i en hermeneutisk tradition, nemlig Gadamer, og jeg refererer her til artiklen *Von der zerstörerischen Kraft des Dritten* (Honneth, 2000)². På dansk vil det svare til: *Om det tredjes ødelæggende kraft*. Og refleksion udgør omdrejningspunktet i det, der her omtales som ”det tredje”. At jeg vælger at tage netop den diskussion op, hænger sammen med flere forhold i professionsuddannelserne. Det gælder bl.a. en tendens til fra uddannelsessystemets side at vægte kognitive elementer og til fra de studerendes side måske at prioritere valg, der umiddelbart synes mindst udfordrende, herunder valget af handicapområdet.

Nutidens studerende er ofte unge uden meget erfaring, og unge, som måske ikke umiddelbart har en erfaring til at indgå i mødet med f.eks. intellektuelt handicappede på en åben og fordomsfri måde. Gennem uddannelsen ”installerer” vi så ofte en form for ydre instans eller udefrakommende kikkertøje, når vi insisterer på refleksion og selvrefleksivitet, men måske løber vi så samtidig en risiko for at skabe en unødvendig distance gennem dette blik udefra, som kan være en forstyrrelse i forhold til en måske mere givende

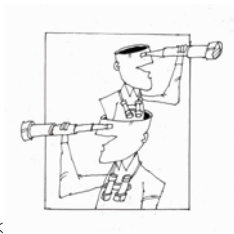

og konstruktiv "verdensåbenhed", som f.eks. filosofen Mogens Pahuus betegner en mulig måde at møde andre og verden på, og som rummer større muligheder for at være moralsk anerkendende end et mere generaliserende blik. Det er her, vi med Dewey og Honneth kan tale om eksistentiel distanceløshed.

Honneth er kritisk i forhold til Gadammers forståelse, og artiklens titel rummer i sig selv en hentydning hertil, idet Honneth undrer sig over Gadammers beskrivelse af mødet med den anden. Al forståelse iflg. Gadamer er noget, der overgår os og ikke noget, som vi intentionelt kan beslutte os for, og Honneth mener, at Gadamer alene måler den moralske kvalitet af en interaktion på, om man i interaktionen kan bevare en form for overraskelsesmoment eller værdi fra den anden. Herved vil en moralsk anerkendelse fortone sig, mener Honneth.

Honneth beskriver grundigt, hvordan han ser Gadammers egen fremstilling af mødet mellem "jeg" og "du" i tre trin: Det første og således nederste trin er baseret på en skematisk tilgang til den anden for at kunne forfølge egne hensigter. Her er der ikke mulighed for at lade sig overraske, for man har f.eks. opfattet den anden som "ren kategori", og der er heller ikke mulighed for anerkendelse på nogen måde. Her kan man forestille sig en tingsliggørelse af det menneske, man som professionel arbejder med.

Det næste trin rummer et intersubjektivt refleksionsforhold, hvor vi gensidigt mener at besidde en foregribende tyding af den anden. Vi projicerer en tilsyneladende åbenhed og fordomsfrihed over i mødet med den anden, og Gadamer kalder denne form for intersubjektivitet for refleksion udadtil. Gadamer indplacerer professionelle hjælperprofessioner på dette trin to. Denne form kan dog stadig resultere i en problematisk tendens til autoritær forsyng/omsorg, fordi man tilstræber en objektiv tilgang til den anden i en stræben efter neutral og fordomsfri viden, og man tilsidesætter den (måske mere hverdagslige eller umiddelbare) viden, som man i øvrigt måtte have som udgangspunkt (Honneth, 2000, s. 312ff). Der kan således udvikles en almengørelse af noget hos den anden, som bortleder opmærksomheden fra unikke egenskaber eller træk. Mennesket kunne dermed risikere at "blive (gjort) ét" med sin diagnose, hvilket er en risiko, professionerne er ude for.

Det tredje og øverste trin hos Gadamer karakteriseres med begrebet "åbenhed". Her erkender "jeg" sin afhængighed af "du", og her mener også Gadamer, at mødet rummer en moralsk dimension, som kræver, at "du" som professionel kan rumme den anden med alle "dets krav, og de betyder at behandle interaktionspartneren sådan, som det er moralsk påkrævet" (Honneth, 2000, s. 322, min oversættelse).

Og det er så her, at Honneths undren og kritik træder i kraft, idet han mener, at forudsætningerne for denne moralske forholden sig ændres i kommunikative forhold, hvor mere anonyme subjekter står over for hinanden. Det kan f.eks. være overvejelser, som en studerende gør sig i forbindelse med valg af målgruppe eller specialisering. Eller de tanker og holdninger, som mange gør sig i forhold til f.eks. mennesker med anden etnisk baggrund. Honneth undrer sig, om vi er klar til at kunne rumme den anden, hvis vi opfatter den anden som en del af en anonym "masse", og her mener han, Gadamer er uklar. Honneth fortsætter: "at møde nogen under sådanne anonymiserede betingelser på moralsk adækvat måde kan ikke længere betyde at møde ham med en indstilling af hermeneutisk åbenhed, men må først og fremmest betyde at behandle ham ifølge det almene princip om agtelse" (Honneth, 2000, s. 323, min oversættelse). Den hermeneutiske åbenhed, som ses som et trin i forståelse og fortolkning, vil, som jeg læser Honneth, altid have et vist kognitivt indhold. Og Honneths opfattelse af agtelse ligger på et mere eksistentielt niveau.

Hvad betyder dette for professionerne og uddannelserne?

I relation til professionsuddannelser kan disse overvejelser for mig at se have relevans på flere måder. For hvordan skabe forståelse, hvis der generelt er underskud på autentiske erfaringer, f.eks. i valg af specialisering eller praktikfelt? Der kan være meget små eller ingen livsverdensoverlap som én af betingelserne for forståelse. Og hvordan skabe åbenhed over for en marginaliseret gruppe som mennesker med intellektuelle funktionsnedsættelser eller andre særlige behov, hvis de alene betragtes som en anonym masse?

For at kunne møde dem med Gadamer's åbenhed, skulle studerende indgå i nære relationer med dem, og hvis de studerende allerede fravælger at beskæftige sig med denne gruppe ud fra en anonym kommunikationssituation, så opstår en fastlåst situation: ingen agtelse eller anerkendelse ud fra et alment princip, ergo ingen åbenhed, ingen forståelse og ingen autentisk erfaring ud fra mulige konkrete interaktioner? En udtalelse fra en pædagogstuderende som: "Jeg gider ikke at vide noget om det område, for jeg har *valgt* ikke at ville arbejde i det felt" indikerer, at hverken erfaring eller åbenhed kommer af sig selv. Forskellige undersøgelser tyder på, at det ikke alene er omfang af kontakt, men nærmere kvalitet i kontakt, der er medvirkende til at mindske fordomme og udvikle positive holdninger til mennesker med funktionsnedsættelser (McManus, Kelsey & Saucier, 2010 & Yazbeck, Mcvilly & Parmenter, 2004).

Honneth vil med sin kritik altså præcisere en pointe, som han mener ikke er tydelig nok hos Gadamer, nemlig evnen til at kunne veksle mellem den mere anonymiserede og generaliserende holdning og en meget mere åben og nysgerrig holdning over for den enestående anden, når målet iflg. Honneth er anerkendelse indeholdende en moralsk dimension – også i professionelle hjælperelationer. Hvis ikke man mestrer denne vekselvirkning, hvor de to betragtemåder gensidigt supplerer og korrigerer hinanden, risikerer man en form for reduktion af den anden (Honneth, 2000, s. 324). Og han mener altså ikke, at Gadamer med sin hermeneutik kommer helt ud over denne risiko. Her er der brug for en responsiv form for fænomenologi, som begynder *før* vi inlader os på at være spørgende og forstående³

Honneth mener, der er behov for en mere eksistentiel åbenhed over for den anden, som muliggør dette nødvendige perspektivskifte. Vi kunne selv komme i en situation, hvor vi har behov for pleje eller omsorg, og her skulle vi helst kunne mødes af den professionelle, som gerne skulle kunne reagere med anerkendelse i moralsk forstand på vore særlige behov. Her nærmer Honneth sig i min forståelse den fænomenologiske filosof, Emmanuel Levinás, som – meget summarisk præsenteret - beskriver mødet mellem mennesker som et jeg-du-forhold, hvor jeg'et *må* svare den anden og dermed påtage sig et ansvar, hvor man så at sige rummer den anden i dennes totale anderledeshed. Dette

ansvar kan på sin side betyde, siger Levinás, at jeg'et oplever sig som en form for "gidsel" i forhold til den andens blik eller ansigt. Det er nemlig gennem ansigtet, dog ikke nødvendigvis bogstaveligt forstået, at den anden stiller dette krav til os om at svare – og dermed tage ansvar.

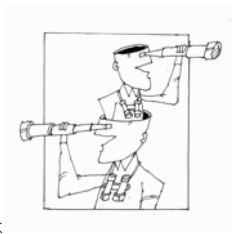
Honneth følger dog ikke Levinas i dennes udpegning af den Anden som værende den vigtigste instans, og Honneths analyser af den intersubjektive anerkendelse er for mig at se mindre radikale i krav til dette jeg-du-forhold.

Alligevel er der behov for refleksionen!

På den anden side: som professionel er det måske også ganske nødvendigt at indoptage en vis tredjeinstans som en måde at sikre sig en vedvarende professionalisme og nødvendig(?) distance, som ikke ender i privathed med den risiko for udbændthed, som Honneth har belyst i andre sammenhænge (Honneth, 2002). Og her kan refleksionen – alene eller sammen med andre – være en måde at bevare et fagligt perspektiv, uden dermed at løbe en risiko for at være for kognitivistisk. Uden at sige det direkte, læser jeg Honneths kritik af Gadamer som netop en påpegning af denne risiko.

Ved at insistere på en mere eksistentiel og moralsk dimension, udvider Honneth refleksionsbegrebet. Her vil man kunne indtænke elementer som krop, stemme, lyd og fantasi. Og det er elementer, som jeg mener, man finder hos både Honneth og hos en række andre teoretikere som f.eks. Waldenfels, men reelt også hos Gadamer. Reelt er uenigheden mellem Gadamer og Honneth nok ikke stor. Men at refleksion som et tyngdepunkt i en professionsuddannelse må rumme mere end det rent kognitive og intellektualiserende, hvis refleksionen skal bidrage til en moralsk stillingtagen og til anerkendelse, er efter min vurdering en udfordring til den måde, vi i dag uddanner til professionerne.

Spørgsmålene på baggrund af denne kritiske refleksion og diskussion af Gadamers begreber må være, hvordan vi dels uddanner til en moralsk stillingtagen, dels inddrager anonymiserede kommunikationsforhold. Hvordan udvikle autentiske erfaringer på marginaliserede livsområder som en del af en uddannelse, som rummer en

række valg og dermed også fravalg? Og hvordan udvider vi refleksionsbegrebet til at rumme dimensioner, som ligger ud over det kognitive og intellektualiserende?

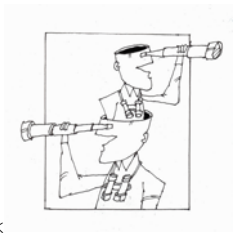
Flere af de nævnte filosoffer i dette afsnit peger på en anden væsentlig dimension i dette arbejde, nemlig fantasien. Når vi møder det andet menneske, er det vigtigt at kunne bruge sin fantasi, hedder det hos flere. Også fantasien som læringsdimension kan inddrages og kvalificeres i uddannelsessammenhænge, mener jeg.

Relevans ift. professionsbegrebet eller endnu bredere relevans?

I forhold til det pædagogiske arbejdsområde, men også til andre professionsområder, mener jeg, det er af afgørende betydning, at man forholder sig både kritisk og konstruktiv til begrebet anerkendelse. Dette mener jeg i et nærmest tredobbelt perspektiv, som relaterer sig til dels de professionelle og deres anerkendelse som profession, dels til den anerkendelse, som skal sikre det gode selvforhold hos borgeren. Herudover vil den professionelle ofte indgå i et samarbejde med dels andre professioner, dels forældre eller andre pårørende.

Forældre til f.eks. børn og unge med handicap har ofte udviklet en række særlige kompetencer og erfaringer, som man som professionel må forholde sig anerkendende til. Forældreerfaringer med f.eks. manglende anerkendelse af deres barn på både det retslige og det solidariske felt kan betyde, at forældrene udvikler en vis kritisk distance til "systemet", inklusive den enkelte professionelle. Men mange forældre har også udviklet helt særlige kompetencer og færdigheder til dels at aflæse deres barn med eller uden det verbale sprog, dels at reflektere over dets udvikling, at være fantasifulde i hverdagen og socialt at skulle arbejde sammen med mange forskellige faggrupper.

Professionsinternt kan der også være en række forhold, der gør sig gældende. I arbejdet med udsatte grupper og f.eks. gruppen med intellektuel funktionsnedsættelse, som samtidig også har funktionsnedsættelser på andre områder, vil et tværfagligt team ofte være i aktivitet. Her er det vigtigt at kunne anerkende andre faggrupper for det helt særlige, de kan tilføre feltet, uanset udtryksform og arbejdsform. Her mener jeg, at mange af de professioner, som retter sig mod borgeren, har rod i et sundhedsvidenskabeligt

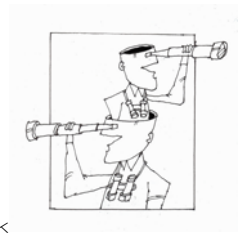

paradigme, mens bl.a. pædagogers arbejdsmåde opleves mindre kodificeret (Nørgaard, 2013). Denne manglende kodificering er efter min opfattelse en af grundene til, at pædagoger i et tværfagligt samarbejde ofte synes at have sværere ved at blive anerkendt for det, de bidrager med.

Filosoffen Markus Dederich - blandt andre - peger på, at der kan være en risiko for manglende anerkendelse af de professionelle alene i den kendsgerning, at et arbejde med f.eks. mennesker med intellektuelle funktionsnedsættelser rummer to "utætte kategorier" (Dederich, 2001, s. 175 & 213). De professionelle rummer måske ikke alle de karakteristika, som man traditionelt anvender til at definere professioner med, idet en del af arbejdet kan varetages uden nogen længerevarende uddannelse. På samme måde er gruppen af mennesker med intellektuelle funktionsnedsættelser også svært kategoriserbare, og deres identitet kan opleves som mindre entydig end f.eks. etnisk tilhørsforhold eller køn (Dederich, 2011).

Anerkendelse som begreb dukker som tidligere nævnt op i en lang række sammenhænge. Og det er ikke bare et entydigt begreb, som man kan tage til sig og anvende uden overvejelser. Siger man anerkendelse, siger man også underkendelse eller krænkelse. I forhold til den private sfære kan man tale om både kærlighed og omsorg, men også om omsorgssvigt. Og i forhold til den retslige kan man fremhæve deltagelse og lige rettigheder, og samtidig siger man både inklusion og eksklusion. Siger man solidaritet i forhold til den solidariske sfære, så dukker billeder af arbejdspladser op, som i sig selv kan være nok så paradoksale. Vi har længe arbejdet for bedre arbejdsforhold. Nu tilpasser vi os måske med selv-instrumentalisering uden at kende konsekvenserne.

Paradokserne synes uomgængelige. Det betyder imidlertid ikke, at vi bevidstløst skal anvende modebegreber. Det gælder ikke blot begrebet anerkendelse. Vi mangler måske en grundlæggende diskussion, som nærværende tidsskrift lagde op til ved sin start i 1997, nemlig om normalitet og afvigelse. Herudover kan jeg savne diskussioner af et par af de begreber, som jeg indledte med at efterlyse: nemlig ansvar og pligt. Det kunne også være autonomi eller for den sags skyld et andet af tidens helt store "dyr i åbenbaringen", nemlig inklusion.

Men at diskutere det mangefacetterede indhold i begrebet anerkendelse kan ses som et første skridt på vejen til netop - anerkendelse.

Britta Nørgaard

Lektor, Ph.D.

UC Nordjylland, Pædagoguddannelsen

Email: bkn@ucn.dk

Referencer:

Dederich, M. (2001): *Menschen mit Behinderung zwischen Anschluss und Anerkennung*,

Dederich, M. (2011): *Behinderung, Identitätspolitik und Anerkennung. Eine alteritätstheoretische Reflexion* (s. 107 – 128). I: Dederich und Schnell

(Hrsg.) (2011): *Anerkennung und Gerechtigkeit in Heilpädagogik, Pflegewissenschaft und Medizin. Auf dem Weg zu einer nichtexklusiven Ethik*, transcript Verlag.

Habermas, J. (2009): *Arbejde, kærlighed og anerkendelse* i Dagbladet Information 29.08.2009.

Hartmann, M. & Honneth, A. (2006): *Paradoxes of Capitalism* i *Constellations*, Vol. 13, no 1, Blackwell Publishing.

Honneth, A. (2000): *Von der zerstörerischen Kraft des Dritten. Gadamer und die Intersubjektivität Heideggers* (s. 307 – 324). I: Figal, G., Grondin, J. & Schmidt, D. J.(red.)

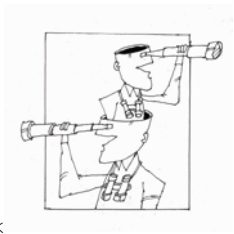
(2000): *Hermeneutische Wege. Hans-Georg Gadamer zum Hundersten*.

Honneth; A. (2002): *Befreiung aus der Mündigkeit. Paradoxien des gegenwärtigen Kapitalismus*, Campus, Frankfurt.

Honneth, A. (2003): *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling*. København: Hans Reitzels.

Honneth, A. (2005 (opr. 2002)): *Organiseret selvrealisering – Individualiseringens paradokser*. I: Willig, R. & Østergaard, M. (red.): *Sociale patologier*. København: Hans Reitzel.

Honneth, A. (2010): *Anerkennung als Ideologie*, s.261-280 i *Das Ich im Wir. Studien zur Anerkennungstheorie*, Suhrkamp.

Tidsskrift for Socialpædagogik www.socialpaedagogik.dk

Honneth, A. (2011): *Das Recht auf Freiheit: Grundriss einer demokratischen Sittlichkeit*, Suhrkamp.

McManus, J., Kelsey, J. & Saucier, D. (2010): *Contact and Knowledge as Predictors of attitudes towards individuals with intellectual disabilities* in *Journal of Social and Personal Relationships* 2011, 28 (s. 579 – 590).

Nørgaard, B. (2005): *Axel Honneth - en teori om anerkendelse*. Tidsskrift for Socialpædagogik nr. 16, 2005 (s. 63-70).

Nørgaard, B. (2013): *Professioner – utætte kategorier eller hybrider? – en diskussion af professionsbegrebet i lyset af udvalgte professionsfelter og uddannelser*, UCN, in press, Print on demand.

Rösner, Hans-Uwe (2011): *Im Angesicht des dementen Anderen. Axel Honneths Fürsorgebegriff und seine Bedeutung für die "Kontaktarbeit" in der Altenpflege*, s. 187 – 206, in Dederich, M. & Schnell, M. (Hrsg): *Anerkennung und Gerechtigkeit in Heilpädagogik, Pflegewissenschaft und Medizin - Auf dem Weg zu einer nichtexklusiven Ethik*, transcript Verlag.

Yazbeck, M., Mcvilly, K, & Parmenter, T.R. (2004): *Attitudes Toward People with Intellectual Disabilities* in *Policy Studies*. Austin, Fall 2004 Vol.15 s. 97 – 111.

Waldenfels, B. (1998): *Einführung. Ethik vom Anderen her* s. 7-14 i Waldenfels, B. & Därmann, I. (red) (1998): *Der Anspruch des Anderen. Perspektiven phänomenologischer Ethik*, Wilhelm Fink Verlag.